

МЕДИАҚҰЗЫРЕТ ЗАМАНАУИ МАМАН КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНІҢ МІНДЕТТІ ЭЛЕМЕНТІ РЕТІНДЕ

Юлдашев Мирамин Шамитдинович,
казак тілі мен әдебиеті мұғалімі,
Юлдашева Мухаббат Сапаевна,
орыс тілі мен әдебиеті мұғалімі, Кентау қ.

Шамитдинов Огабек Мираминович,
А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті студенті,
Шамитдинов Азиз Мирамұлы,
А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті магистранты,
«Қостанай дарыны» ӨҒПО әдіскері, Қостанай қ.

Аннотация

Өзектілігі: қазіргі бәсекелестік ортада және оның ғылыми негіздемесінде сұранысқа ие болуға мүмкіндік беретін болашақ маманның құзыреттілігі туралы ғылыми зерттеулерді жүйелеу.

Мақсаты: медиақұзыреттілікті қалыптастыру туралы түрлі авторлардың еңбектеріне талдау жасау, бәсекеге қабілетті маманды қалыптастыру әдістерін қарастыру.

Түйінді сөздер: медиақұзырет, медиабілім беру, кәсіби маман.

Аннотация

Актуальность: систематизация научных исследований о компетентности будущего специалиста, позволяющей быть востребованными в современной конкурентной среде и ее научном обосновании.

Цель: проанализировать труды различных авторов о медиакомпетенции, рассмотреть методы к формированию конкурентноспособного специалиста.

Ключевые слова: медиакомпетентность, медиаобразование, профессиональный специалист.

Abstract

Relevance: systematization of scientific research on the competence of the future specialist, which allows them to be in demand in the modern competitive environment and its scientific justification.

Goal: to analyze the works of various authors on the formation of media competence, consider methods for the formation of a competitive specialist.

Keywords: media competence, media education, a professional specialist.

Ақпараттық кеңістіктің жаһандануы және бұқаралық ақпарат құралдары саласындағы техникалық жетістіктер бұқаралық ақпарат құралдарын жеке тұлғаның да, саяси және экономикалық ұжымдық субъектілердің де әлем картинасына әсер ететін қуатты факторға айналдырды. Медиақұзыреттілік кез-келген саланың маманы үшін өте маңызды сапаға айналды. Тек медиақұзыреттіадам ғана ақпарат ағындарында бағдарлану, оны түсіну, бағалау, интерпретациялауғажәнесол арқылы өзінің кәсіби қызметін сапалы орындауғақабілетті.

Педагогика ғылымы құзыреттілік мәселелерімен әлеуметтану, психология, философия, математика, кибернетика және т.б. салалардағы зерттеулердің нәтижелеріне сүйене отырып, басқа ғылымдарға қарағанда кеш айналыса бастады. Бір жағынан, терминологиялық аппаратты кеңейту, жаңа категорияларды енгізу педагогикалық ғылымды дамытудың ажырамас бөлігі болып табылады, ол қазіргі қоғамның қажеттіліктеріне сәйкес келіп қана қоймай, алға жылжуға да тиіс. Екінші жағынан, жаңа терминдер көбінесе түсініктменің дәл еместігі мен көпмағыналылығын тудырады. Педагогиканың қазіргі даму кезеңінде «құзырет» және «құзыреттілік», «медиақұзырет» және «медиақұзыреттілік» ұғымдарының жалпыға ортақ нақты анықтамасы жоқ.

«Медиақұзыреттілік» терминінің негізгі тұжырымдамалық аппаратын анықтайық. Медиа термині қазіргі қоғамда кең қолданылғанына қарамастан, ол барлық сөздіктерде кездеспейді. Қазіргі экономикалық сөздік бұл терминді былай түсіндіреді:

- 1) Жарнаманы тарату құралдары.
- 2) Дыбыстық, теле және визуалды байланыс құралдарының жиынтығы.

Медиапедагог А.В.Федоров та осыған ұқсас көзқарас білдіреді, ол медиа латынның *medium* (құрал, делдал), *media*(құралдар, делдалдар) сөздерінен шыққан және қазіргі әлемде БҚК – бұқаралық коммуникация құралы терминнің аналогы ретінде кеңінен қолданылады деп жазады. Ол, әдетте, әртүрлі елдерде қабылданған «медиа» тұжырымдамасында сәйкессіздіктер болмайтындығына назар аударады. Олар тек стилистикалық жағынан ерекшеленеді. Енді олардың мәнін анықтау және олардың қолданылуын ажыратуға тырысу үшін «құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдарына жүгінейік. Шетел сөздерінің сөздігі құзыреттілікті «бір нәрсені бағалауға мүмкіндік беретін білімді меңгеру, яғни құзыретке ие болу» деп көрсетеді. Құзырет ұғымы «адамның білімі, тәжірибесі бар мәселелер шеңбері» мағынасын білдіреді.

Жалпы және жеке түсініктерді бөліп алу үшін «құзырет» және «құзыреттілік» деген синонимдік терминдерді бөліп қарастыратын А.В.Хуторскийдің пікірімен келісу мүмкін. Құзыретті ол объектілер мен үдерістердің белгілі бір шеңберіне байланысты және оларға қатысты жоғары сапалы өндірістік қызметке қажетті өзара байланысты жеке қасиеттердің жиынтығы (білім, білік, дағды, қызмет тәсілдері) ретінде қарастырады. А.В.Хуторскийдің пікірінше, құзыреттілік – бұл адамның өзіне және қызмет субъектісіне деген жеке қатынасын қоса, тиісті құзыретке ие болуы. Сонымен, білім беру нәтижесі жеке деңгейде, құзыреттілік ретінде көрінетін шешуші құзыреттерді қалыптастыру болуы керек [1].

Құзыреттілік ұғымы қарастырылатын зерттеулерді талдай отырып, біз көп жағдайда ол кәсіби іс-әрекет аясында қолданылатындығын және оған маманның дайындық деңгейімен, кәсіпқой деңгейінің жоғарылауымен сипатталатындығын анықтадық. Медиақұзыреттілікті анықтау мәселесі бақылау өте қиын қоғамның медиатехнологиялық дамумен туындаған тез байқалатын өзгерістерімен байланысты. Біріншіден, медиақұзыреттілік бұқаралық ақпарат құралдарының барлық түрлерімен түбегейлі байланысты жалпы дағдыларды сипаттайды, сондықтан оны медиаәлемде шарлау және әрекет ету сияқты негізгі дағдылар бойынша анықтау керек. Бұл медиақұзыреттілік тек жаңа ақпараттық технологияларға ғана байланысты емес, сонымен қатар ескілеріне де енетіндігін білдіреді. Әр түрлі медиақұралдармен жұмыс әр түрлі ұйымдастырылады және медиақұзыретті нақты ақпарат құралына байланысты меңгеру керек. Біз мұнда қарастырылған дағдыларды болашақ үшін ашық дағды ретінде түсіну керек екенін ұмытпағанымыз жөн, яғни ол қазіргіні және болашақты қамтуы керек.

Медиақұзыреттілік тақырыбындағы ғылыми зерттеулерде синонимдер ретінде жиі қолданылатын көптеген ұқсас терминдерді атап өтуге болады. Олардың ішінде ең көп тарағандары: «медиамәдениет», «медиалық мәдениет», «ақпараттық сауаттылық», «аудиовизуалды мәдениет», «медиабілім беру», «ақпараттық құзыреттілік» және т. б.

Біздің ойымызша, олардың кейбіреулері біржақты және оларды жоғарыда ұсынылғандардың барлығын біріктіретін жалпы термин ретінде қолдануға болмайды. Олардың барлық осы әртүрлілігі «медиабілім беру және «медиақұзыреттілік» терминдерімен салыстырғанда анағұрлым жалпылық сипатқа ие. Бірақ медиақұзыреттілік сапалы нәтиже және медиабілім берудің мақсаты болғандықтан, біздің ойымызша, студенттерде медиабілім берудің түпкі нәтижесі ретінде медиақұзыреттілікті қалыптастырған жөн.

Шетелдік педагогтар бұрыннан «медиаға қатысты білікті, дербес, шығармашылық және әлеуметтік-жауапты іс-әрекетке» қабілеттілігін түсіне отырып, медиақұзыреттіліктерминін қолданып келеді [2]. Осы қысқа анықтаманың барлық тартымдылығына қарамастан, онда, біздің ойымызша, нақтылық жетіспейді жоқ.

Медиапедагог Р. Кюби бұл тұжырымдамаға келесі анықтаманы береді: медиақұзыреттілік (*media competence*) – «әртүрлі формадағы хабарламаларды (*messages*) қолдану, талдау, бағалау және тарату мүмкіндігі» [3].

«Өмір бойы білім алуға арналған ақпараттық сауаттылыққа арналған нұсқаулық» авторы Лау Хесус ақпараттық құзырет өмір бойы білім алудың шешуші факторы болып табылады және білім беру мақсаттарына жетудің алғашқы қадамы деп санайды. Ол азаматтар өздерінің ақпараттық құзыреттерін өмір бойы, әсіресе университетте оқып жүрген жылдары дамыту керек деп сенеді. Маккензидің пікірінше, ақпараттық құзыретті адам келесі қабілеттерге ие:

– іздеу: тиісті ақпаратты табу, оны талдау, сұрыптау және қажетті ақпаратты таңдау мүмкіндігі.

– интерпретация: деректер мен ақпаратты білімге, алдын-ала білуге және түсінуге айналдыру мүмкіндігі.

– жана идеяларды қалыптастыру. Жаңа идеялар мен гипотезаларды дамыту».

Медиақұзіреттілік, А.Силвэрблэтордың пікірінше, келесі элементтерден тұрады:

– сыни ойлау қабілеті,

– бұқаралық коммуникация процесін түсіну,

– тиімді және жауапты медиамәтіндерді «өндіру» қабілеті,

– медиамәтіндерді талдау және талқылау біліктерін дамыту [4].

Ресейдегі медиапедагогиканың негізін қалаушы А.В.Федоров медиақұзіреттілікті қазіргі қоғамдағы медиа жұмысының күрделі процестерін талдай отырып, әр алуан түрде, формаларда және жанрларда медиамәтіндерді таңдауға, пайдалануға, бағалауға, жа-сауға және таратуға ықпал ететін мотивтер, Білім, жеке қабілеттер жиынтығы ретінде қарастырады [5].

Неміс ғалымы Д. Баактың (D. Вааске) пікірінше, 20 жылдық тарихы бар медиа-құзіреттілігінің анықтамасы медиа туралы білімге, медиадизайнға, медиадизайн мен медиасынға негізделген. Д.Баак медиақұзіреттіліктің төрт өлшемін анықтайды [6]:

– медиакритицизм (аналитикалық, рефлексивті, этикалық);

– медиағылым (ақпараттық, аспаптық және біліктілік);

– медианы пайдалану (қарапайым қабылдау, интерактивті);

– медиажобалау (инновациялық, шығармашылық).

Баактың пікірі бойынша медиақұзіреттілік коммуникативті құзыреттіліктің ажырамас бөлігі болып табылады және негізінен электронды-техникалық байланысқа бағытталған.

С.В. Тришина ақпараттық құзыреттіліктің өзіндік түсіндірмесін ұсынады. Медиа-құзіреттілік ақпараттық құзыреттіліктің ажырамас бөлігі болғандықтан, оның көзқарасы белгілі бір қызығушылық тудырады. Тришина ақпараттық құзіреттілікті «әр түрлі қызмет салаларында оңтайлы шешімдерді әзірлеуге, қабылдауға, болжауға және жүзеге асыруға мүмкіндік беретін ақпаратты таңдау, игеру, өңдеу, қайта құру және белгілі бір білімнің ерекше түріне айналдыру процестерін көрсету нәтижесі болып табылатын жеке тұлғаның интегративті сапасы» деп анықтайды [7].

С.В.Тришина ақпараттық құзыреттіліктің келесі функцияларын да ажыратады [7]:

– білімді жүйелеуге, адамның өзінің білімі мен өзін-өзі тануына бағытталған танымдық;

– коммуникативті, оның тасымалдаушылары мағыналық компонент, ақпарат тасымалдаушылары болып табылады;

– ақпараттық қоғамдағы өмір мен қызмет жағдайларына бейімделуге мүмкіндік беретін адаптивті;

– ең алдымен ақпараттық қоғамдағы моральдық-құқықтық нормалар мен талаптардың жүйесі ретінде көрінетін нормативтік;

– әртүрлі ақпараттар ағынында шарлау, белгілі және жаңаларын анықтау және таңдау, маңызды және екінші ретті бағалау мүмкіндігін қабылдай отырып, бағалау;

– интерактивті, субъектінің өзіндік белсенді және шығармашылық жұмысына бағытталған, өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі жүзеге асыруға жетелейтін.

Біздің ойымызша, А.В.Хуторскийдің еңбектеріне негізделген С.В.Тришинаның логикасын [8] бұған медиақұзыретке ғана тән бірқатар функциялар мен қасиеттерді қосу арқылы қабылдауға болады.

Сондай-ақ, медиақұзыреттілікті болашақ маманның субъектілігінің көрінісі ретінде қарастыруға болады деп санаймыз. Субъектіліктің қалыптасуы, Т.А.Ольхованың пікірінше, студенттің университеттік білімге құндылық-семантикалық қатынасының өзгеруін, мен болашақ маман, студенттің жеке және кәсіби құндылықтарға көтерілуін көрсететін жағымды имидждің дамуын болжайды[10].

Дж. Поттер аудиторияның медиақұзыреттілігін дамытуды үш компонентке негіздейді. «Бірінші компонент – бұл тәжірибе. Біздің бұқаралық ақпарат құралдарымен және нақты әлеммен байланысымыз неғұрлым көп болса, соғұрлым жоғары деңгейдегі даму әлеуетіміз соғұрлым көп болады. Екінші компонент – медиадағдыларын белсенді қолдану. Үшінші компонент – жетілу / өзін-өзі тәрбиелеуге дайындық»[11].

Сонымен, жоғарыда аталған тұжырымдамалар мен анықтамаларды біздің зерттеу жұмысымызға қатысты деп қарастыра отырып, біз медиа құзыреттілікті жоғары білімнің негізгі құзыреті, барлық салалардың кәсіби субмәдениетінің бөлігі, ақпаратпен жұмыс істеу дағдылары, оның ішінде медиатілді және медиахабарламалардың астарлы мағыналарын іздеу, жинау, түсіну, оларды бағалау, сыни талдау, өңдеу, түсіндіру, сондай-ақ мультимедиялық құралдарды қолдану арқылы медиахабарламаларды құру, қабылдау және тарату мүмкіндігін беретін маманның жеке басының интегративті сапасы ретінде қарастыруға болады деп санаймыз.

Жоғарыда аталған дағдыларды дамыту қажеттілігі оқытудың заманауи нысандарын, әдістері мен құралдарын іздеу, білім беруде мультимедиялық технологияларды қолдану қажеттілігін анықтайды.

Белгілі американдық медиапедагог С.Дж. Бэрэн [S.J. Baran] адамның медиақұзыреттілігіне қажетті дағдылардың жіктелуін бөліп көрсетеді:

- 1) «медиаәтіннің мазмұнын қабылдауға, түсінуге және «шуды» филтрлеуге күш салу мүмкіндігі мен дайындығы;
- 2) медиаәтіндердің әсер ету күшін түсіну және құрметтеу;
- 3) соған сәйкес әрекет ету үшін қабылдауға эмоционалды және дәлелді реакцияларды ажырата білу;
- 4) медиаәтіннің мазмұны туралы құзыретті болжам жасау;
- 5) жанр конвенцияларын білу және олардың синтезін анықтау мүмкіндігі;
- 6) медиаәтіндер туралы, олардың көздерінің қаншалықты ықпалды екендігіне қарамастан, сыни тұрғыдан ойлау қабілеті;
- 7) әр түрлі ақпарат құралдарының тіл ерекшеліктерін білу және медиаәтіндердің күрделілігіне қарамастан олардың әсерін түсіну қабілеті» [12].

Міндетті дағдылардың бес блогынан тұратын медиақұзыреттіліктің ұқсас, бірақ неғұрлым ықшам және жүйеленген құрылымын неміс мұғалімі В.Вебер жасады: «Біріншіден, бұл екеуі де белсенділікке бағытталған медиаталдаудың нысандары:

- 1) бұқаралық ақпарат құралдары ұсынатын нәрсені тандау және пайдалану;
- 2) өзіңіздің медиа өніміңізді әзірлеу.

Екіншіден, мазмұны тұрғысынан екі формаға да білім мен талдау қабілеті жатады:

- бұқаралық ақпарат құралдарының әр алуан түрлеріне негізделген шығармашылық мүмкіндіктер;
- медианы тиімді пайдаланудың алғышарттары;
- медиаөнімдерді өндірумен және таратумен байланысты экономикалық, әлеуметтік, техникалық, саяси шарттар»[13].

А.В. Федоров Р. Куби, Дж. Поттер және В. Вебердің көзқарастарын ескере отырып, тұлғаның медиақұзыреттілігі көрсеткіштерінің өзіндік жіктемесін құрастырды, сонымен қатар британдық жетекші бұқаралық ақпарат құралдарында базалық деп анықтаған алты негізгі медиабілім беру тұжырымдамаларына сүйене отырып құрастырды тәрбиешілер: «медиаагенттіктер» (медиа мәтін құрушылардың жұмысын, функциялары мен мақсаттарын зерттеу), «медиа категориялары» (типологияны зерттеу – медиа / медиамәтіндердің типтері мен жанрлары), «медиа технологиялар» (зерттеу медиа мәтіндерді құру әдістері / технологиялары), «медиатілдер» (медиатілдерді зерттеу, яғни ауызша, аудиовизуалды, бірқатар медиамәтіндерді редакциялау), «медияны репрезентациялау» (ұсыну тәсілдерін зерттеу, шындықты қайта қарау медиа мәтіндер, авторлық тұжырымдамалар және т.б.), «медиа аудиториясы» (аудитория типологиясын, медиа қабылдау типологиясын зерттеу)[5].

Біздің ойымызша, адамның медиақұзыреттілігінің көрсеткіштерін жіктеу тақырыбын пысықтауға қарамастан, ол қазіргі заманғы медианың дамуына және жаңа классификатордың қалыптасуына байланысты қайта қарауды қажет етеді.

Ғылыми әдебиеттерді талдау көрсеткендей, қоғамның қазіргі даму кезеңінде «медиақұзыреттілік» ұғымының одан әрі тереңдеуі және кеңеюі жүруде. Бүгінгі таңда өркениеттің одан әрі дамуы бұқаралық ақпарат құралдары мен адам тұлғасы, бұқаралық ақпарат құралдары мен мәдениет, бұқаралық ақпарат құралдары мен білім арасындағы қарым-қатынастың қалай құрылатынына байланысты екені анық. Болашақтың кәсіби қызметі қазіргі заманғы медиасыз мүмкін болмайды, медиа қабілетсізадам заман ағымына ілесе алмайды. Медиатеchnологиялар мен бұқаралық ақпарат құралдарының тез жетілдіріліп, жаңа гаджеттерге ие болатындығын және медиақұзыретті үнемі арттыруды қажет ететіндігін есте ұстаған жөн. Демек, осы жерден медиапедагогикалық зерттеулер қазіргі заманғы медианың дамуына ілеспей, өзектілігін тез жоғалтпауы үшін үнемі дамуды талап етеді. басты проблема туындайды

Әдебиеттер тізімі:

1. В.А. Штофф, Ғылыми таным әдіснамасының мәселелері / В.А. Штофф – М.: Жоғары мектеп, – 1978. – 269 б.
2. А.В. Федоров және басқалар., Медиабілім беру. Медиапедагогика. Медиажурналистика. CD. М.: Баспа: ЮНЕСКО «Барлығына арналған ақпарат» бағдарламалары, – 2005. – 134 б.
3. R. Kubey, (Ed.) (1997). Media Literacy in the Information Age. New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.) 484 p.
4. A. Silverblatt, (2001) Media Literacy. Westport, Connecticut – London: Praeger 449p.
5. Т.И. Мясникова, Ресейлік және неміс студенттерінің медиа қалауларын салыстырмалы талдау: аксиологиялық ракурс // Орынбор мемлекеттік университетінің хабаршысы. – 2010. – № 10 (116), қазан. – 25-32 б.
6. С.В. Тришина Ақпараттық құзыреттілік педагогикалық категория ретінде // Интернет-журнал «Эйдос»: <http://www.eidos.ru/journal/2004/0622-09.htm>
7. А. Хуторский, Негізгі құзыреттер тұлғаға бағытталған білім беру парадигмасының құрамдас бөлігі ретінде / А. Хуторский // Халықтық білім беру. – 2002. – № 2. – 54-68 б.
8. А.В. Шариков, Медиабілім: әлемдік және отандық тәжірибе. М.: КСРО Педагогика Ғылымдары Академиясының баспасы, 1990
9. Т.А. Ольховая, Университет студентінің субъектілігінің қалыптасуы: Монография (ғылыми жетекші А.В.Кирьякова). – Орынбор: ИПК ГОУ ОГУ, 2006. – 186 б.
10. W.J. Potter, (2001). Media Literacy. Thousand Oaks – London: Sage Publication, 423 p
11. S.J. Baran Introduction to Mass Communication. Boston; New York: McGraw Hill, 2002. 535 p. 18.
12. В. Вебер Медиа сауаттылық портфолиосы // Информатика және білім. – 2002. – № 1 / http://www.infojournal.ru/journal_arxiv/2002.